

Антон Костенко, Анастасія Шевченко (м. Херсон)

«Одного роду, але не одного з тобою класу»: сприйняття жовтневого перевороту родом Гошкевичів

У статті розглядається історія українсько-білоруського роду Гошкевичів та сприйняття представниками цього роду жовтневого перевороту та подальшої радянзації суспільства. Оскільки серед Гошкевичів були й чиновники, і офіцери, і науковці, і священнослужителі – їхня реакція на події цікава не лише в контексті родинної історії, але й як приклад рецепції жовтневого перевороту суспільством.

Ключові слова: родинна історія, Гошкевичі, жовтневий переворот, історія науки, історія РПЦ.

Anthony Kostenko, Anastasia Shevchenko

«One family, but not one class»: reception of October Revolution in Goshkevich family

Civil conflicts in the society always provokes family splits or the differences among friends. The analysis of the perception of the October Revolution and “the triumphal march of Soviet” by the famous Ukrainian families are interesting and insufficiently studied subject of Ukrainian history.

One such family was the Ukrainian-Belarusian Goshkevich (Gashkevich) family, in Ukraine they have lived in Kherson Province, and at the territory of Belorussia – primarily in Mogilev Province (in pre-revolutionary borders). Another reason to investigate this perception is the fact that, to some extent, Goshkevich family has been some social cut of society of that time. Many of prominent people were representatives Goshkevich family. There were high-ranking officials, acknowledged intellectuals, the military, and priests – and they did not have a common vision of the future in the conditions of the radical change in the political system. So, they have built their own model of behavior according to their political preferences and moral imperatives.

Therefore, for the better comprehension of the topic, authors have divided representatives of Goshkevich family into four categories accordingly their social status:

– official: Kateryna Viktorivna Goshkevich-Sukhomlinova, Mykhailo Ivanovych Goshkevich and his son Mykola Mykhailovych Goshkevich;

– officers: Fedir Vasylovych Fabricius and Mykola Leonidovych Goshkevich;

– intellectuals: Viktor Ivanovych Goshkevich and his step daughter Iryna Vasylivna Fabricius;

– orthodox priests: Leonid Ivanovych Goshkevich, Mykhailo Ivanovych Gashkevich, Ivan Ivanovych Gashkevych-junior.

According to this partition, the article is divided into analogous items in which the political position of representatives of family is revealed.

Key words: family history, Goshkevich's, October Revolution, history of archaeology, history of Russian Orthodox Church.

Антон Костенко, Анастасія Шевченко

«Одного рода, но не одного с тобой класса»: восприятие октябрьского переворота родом Гошкевичей

В статье рассматривается история украинско-беларусского рода Гошкевичей и восприятие представителями этого рода октябрьского переворота и дальнейшей советизации общества. Учитывая, что среди Гошкевичей были и чиновники, и офицеры, и ученые, и священнослужители – их реакция представляет интерес не только в контексте семейной истории, но и как пример реакции общества на события октябрьского переворота.

Ключевые слова: семейная история, Гошкевичи, октябрьский переворот, история науки, история РПЦ.

Громадянське протистояння в суспільстві завше провокує також і розколи в межах родинного чи товариського кола. В українській літературі цей трагічний розлам з величезною художньою силою задокументував Юрій Яновський у своєму романі «Вершники». За сюжетом першої новели цього твору чотири брати – командири відповідно «білого», «УНРівського», «махновського» та «червоного» загонів – на маленькому клаптикові української землі протягом одного дня почергово поборюють та страчують один одного, аж доки не лишається переможець – червоноармієць Іван, єдиною розрадою якого лишаються слова його комісара: «одного роду, але не одного з тобою класу» були брати, а відтак не варті ні спогаду, ні скорботи¹. Природно, що цей художній твір говорить про «межову» ситуацію, яка хіба що як виняток могла трапитися в реальному житті. І все ж художня література завжди має джерелом свого натхнення довколишній світ, а повсюдна присутність в межах одного роду представників діаметрально протилежних політичних сил є об'єктивним фактом. Цікавою (і недостатньо дослідженою) сторінкою української історії є сприйняття жовтневого перевороту представниками знаних українських родів.

Одним з них був українсько-білоруський рід Гошкевичів (Гашкевичів), який на теренах України був пов'язаний передусім з Херсоном, а на теренах Білорусі – передусім з Могильовською губернією в її дореволюційних межах. Серед Гошкевичів були й чиновники досить високого рангу, й визнані інтелектуали, і військові, і служителі Церкви. Кожен з них вибудовував власну модель поведінки відповідно до своїх політичних вподобань та моральних імперативів. Але щоб зрозуміти за яких умов та серед якого оточення закладалися ці імперативи, необхідно окреслити походження роду Гошкевичів.

I. Рід Гошкевичів та його позиції в дореволюційному суспільстві

Першим «історичним» Гошкевичем можна вважати Григорія Гошкевича, який жив на теренах Гетьманщини на поч. XVIII ст. Відомо, що його син – вихованець Києво-Могилянської

Академії – з 1738 р. був викладачем Переяславського колегіуму, а онук Іван Гошкевич – канцеляристом Переяславської духовної консисторії в 1774–1777 рр. З невідомих причин Іван переїздить з України до Білорусі, де стає пресвітером в Могильовській єпархії.

До четвертого покоління Гошкевичів належали троє синів Івана. Старшим серед них був Онуфрій Іванович Гошкевич – пресвітер в містечку Стрешин Рогачівського повіту Могильовської губернії. Пресвітером у Стрешині був і другий син – Іван Іванович Гошкевич. Згодом обрали духівником Рогачівського благочиння (деканату). Вірогідно, у шлюб він вступив пізно. Разом з дружиною Марією Йосипівною він мав синів Миколу, Лева та Івана і доньку Ганну. Третій син – Антон Іванович Гошкевич (1785–1836 рр.) – також обрав шлях пресвітера. В 1804 р., закінчивши Могильовську духовну семінарію, А.І. Гошкевич спершу став канцелярським службовцем. Але в 1806 р. він переїхав до Мінської губернії, а в 1809 р. був рукопокладений там у пресвітери. Місцем його служіння стало село Стрелічев Речицького повіту Мінської губернії. Тут А.І. Гошкевич одружився з представницею знаного священницького роду Гликерією Яківною Голішевич. В цьому шлюбі подружжя мало трьох синів².

Відтак до п'ятого покоління роду Гошкевичів можемо віднести дітей І. І. Гошкевича (в офіційних документах його нащадків записали Гашкевичами, відповідно до норм білоруської вимови) та А.І. Гошкевича.

Старший син І.І. Гошкевича – Микола Іванович Гашкевич – закінчив Могильовську духовну семінарію та, прийнявши сан, служив у містечку Ветка Гомельського повіту Могильовської губернії. В тій же семінарії навчався і Лев Іванович Гашкевич, детальнішої інформації про якого бракує. Врешті, з нею пов'язані й роки навчання молодшого сина – Івана Івановича Гашкевича (1837–1917 рр.), який закінчив її в 1859 р., а надалі служив пресвітером в селах Шерстин та Огородня (поблизу Корми) Гомельського повіту. Тут він одружився з донькою пресвітера Марією Пилипівною Трусевич та мав

¹ Яновський Ю. І. Вершники: романи, оповідання / Юрій Яновський. – Харків: Фоліо, 2006. – С. 178.

² Костенко А. В. Херсонский Археологический музей и его «семейная история»: семья как сеть научных коммуникаций в музейном деле / Антон Костенко // Гісторыя Магілёва: мінулае і сучаснасць. Зборнік наукових прац удзельнікаў IX Міжнар. навук. канф., 25–26 чэрвеня 2015 г., г. Магілёў. – Магілёў: МДУХ, 2015. – С. 60.

з нею сім дітей. В наш час І.І. Гашкевича канонізували як святого праведного Іоанна Кормянського (він відомий також як І.І. Гашкевич-старший³).

Теологічну освіту отримали й сини А.І. Гошкевича, найвідомішим з-посеред яких став старший – Йосип Антонович Гошкевич (1814–1875 рр.), сходознавець та дипломат. Відзначимо тут лише один момент, який, хоча й не має безпосереднього стосунку до нашого дослідження, але є показовим. Іван Гончаров у своїй книзі «Фрегат Паллада» (1858 р.) побіжно відзначає, що Й.А. Гошкевич «був з малоросіян»⁴, попри те, що і він сам, і його батько народилися й зростали в Білорусі. Отже, в родині плекали певні елементи української ідентичності, які впадали в око стороннім.

Тим часом його брат – Андрій Антонович Гошкевич (1819–? рр.) – у 1841 р. закінчив Мінську духовну семінарію та став пресвітером в селі Якимова слобода Речицького повіту.

Наймолодший з братів – Іван Антонович Гошкевич (1824–1871 рр.) – також обрав для навчання Мінську духовну семінарію, а опісля продовжив навчання у Київській духовній академії. Отримавши в ній диплом магістра богослов'я, він згодом став професором академії та пресвітером в церкві святих Костянтина і Олени на Подолі. З відомого київського священницького роду походила і його дружина Ганна Іванівна Велєдницька (1836–1912 рр.). У шлюбі з нею І.А. Гошкевич мав чотирьох синів⁵.

Шосте покоління Гошкевичів можна розділити на кілька великих «гілок». До першої з них («білоруської») належали нащадки І.І. Гашкевича-старшого (св. прав. Іоанна Кормянського). Старший з-посеред них – Михайло Іванович Гашкевич (1864–1936 рр.) закінчив Могильовську духовну семінарію після чого працював викладачем співу в семінарії, а згодом перейшов на викладацьку посаду до Мстиславського духовного училища. Є згадки, що в 1890–1893 рр.

він мешкав та працював у Кишиневі. В 1896 р. він згадується вже як пресвітер в селі Онуфрієве Чернігівського повіту, але незабаром повертається до Могильовщини. В 1907 р. М. І. Гашкевич кандидував від Могильовської губернії до II Державної Думи і переміг. В Думі він увійшов до другої за чисельністю фракції – кадетів (Партії народної свободи; вона мала 98 мандатів з 518) – та записався до думської комісії у справах православної церкви⁶.

Ігнатій Іванович Гашкевич (1867–? рр.) згадується в документах як пристав у містечку Петровичі Климовічського повіту Могильовської губернії. Тетяна Іванівна Гашкевич (1872–? рр.) стала вчителькою Огородненської церковно-парафіяльної школи. Симеон Іванович Гашкевич (1876–? рр.) закінчив Могильовську духовну семінарію і став пресвітером. Ганна Іванівна Гашкевич (1879–? рр.) закінчила Могильовську єпархіальну жіночу гімназію та одружилася з начальником Огородненської поштово-телеграфної контори. Могильовську духовну семінарію закінчив і Платон Іванович Гашкевич (1881–? рр.), що став пресвітером у селі Перерост.

Наймолодший з дітей І.І. Гашкевича – Іван Іванович Гашкевич-молодший (1885–1937 рр.) – також закінчив Могильовську духовну семінарію в 1909 р. за I розрядом і заступив до пресвітерського служіння в батьківському селі Огородня. Тут він одружився з донькою пресвітера Фоки Сивакова Євдокією (1879–? рр.).

Представниками інших гілок роду були Йосип Йосипович Гошкевич (1872–1911 рр.) – єдиний син Йосипа Антоновича Гошкевича, відомий статистик і почесний мировий суддя Віленського округу. Бракує відомостей про двох синів Андрія Антоновича Гошкевича які мешкали в Мінській губернії.

Детальніше варто спинитися на нащадках Івана Антоновича Гошкевича. Михайло Іванович Гошкевич (1853–? рр.) в 1871–1876 рр.

³ Костенко А. В. «Гашкевичі», а не «Гошкевичі»: білоруська гілка відомого українського роду / Антон Костенко // «Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників суспільних наук»: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 5–6 лютого 2016 року). – Київ: ГО «Київська наукова суспільнознавча організація», 2016. – С. 13.

⁴ Гончаров И. А. Фрегат Паллада / Иван Гончаров. – М.: Государственное издательство географической литературы, 1949. – С. 203.

⁵ Костенко А. В. Херсонский Археологический музей и его «семейная история»... – С. 61.

⁶ Костенко А. В. «Гашкевичі», а не «Гошкевичі»... – С. 14.

навчався на медичному факультеті київського Університету святого Володимира, після успішного завершення якого був мобілізований до діючої армії (на час російсько-турецької війни 1877–1878 рр.). Після війни М. І. Гошкевич працював земським дільничним лікарем в Переяславському повіті Полтавської губернії, а в 1881 р. отримав призначення на посаду міського санітарного лікаря в Херсон, де невдовзі став відомим губерньським діячем⁷.

Віктор Іванович
Гошкевич

Віктор Іванович Гошкевич (1860–1928 рр.) своє навчання розпочав у Київській духовній семінарії, а завершивши її у 1881 р. вступив до фізико-математичного факультету Університету святого Володимира. Того ж року він одружився з Клавдією Олександрівною Бакановською, яка наступного року народила йому доньку Катерину.

Тим часом, В. І. Гошкевич з другого курсу університету перейшов на історично-філологічний факультет, де й продовжив навчання. Одночасно він багато працював: у 1880–1883 рр. – обчислювачем університетської астрономічної обсерваторії, а з 1882 р. – позаштатним кореспондентом кількох київських газет, де публікував матеріали переважно з історичної тематики. Серед київських вчених В.І. Гошкевич з особливою повагою ставився до історика й археолога В.Б. Антоновича, в гуртку якого почав вивчення історії України паралельно до офіційного університетського курсу. Ці студії дорого йому коштували – з третього курсу університету В.І. Гошкевича відраховували. Розладналося і його родинне життя. За кілька років він розлучається з К.О. Бакановською (донька лишається з нею) та зближується з Варварою Амосівною Фабриціус, яка від першого шлюбу з київським вченим-астрономом Василем Івановичем Фабриціусом (1845–1895 рр.) вже мала трьох дітей: Федора, Ірину та Леоніда.

Маючи обов'язок турбуватися про нову родину, В.І. Гошкевич у 1890 р. одразу ж відгукнувся на пропозицію свого старшого брата

М.І. Гошкевича переїхати до Херсона і зайняти посаду секретаря губерньського Статистичного комітету. Вже у перший рік свого перебування в місті В.І. Гошкевич організує в структурі комітету Археологічний музей. В 1898 р. музей переходить до відомства Херсонської губерньської вченої архівної комісії, співзасновником якої також був В.І. Гошкевич.

Леонід Іванович
Гошкевич

Михайлович Гошкевич (1878–? рр.), як і його батько, навчався в Університеті святого Володимира, а потім – в Київському політехнічному інституті, де отримав диплом інженера-технолога (1907 р.).

Катерина Вікторівна Гошкевич (1882–1919? рр.) вихована мамою-одиначкою випускниця елітної київської Фундуклівської гімназії, була свідомою того, що її єдиний шанс долучитися до елітних верств суспільства – це вдалий шлюб. К.В. Гошкевич одружується з Володимиром Миколаєвичем Бутовичем, представником знаного українського старшинського роду. Невдовзі у подружжя народжується син Юрій. В 1905 р. амбітна молода жінка знайомиться з командуючим військами Київського округу генерал-лейтенантом Володимиром Олександровичем

Катерина
Вікторівна
Гошкевич-
Сухомлинова

⁷ Макієнко Н. О. Михайло та Микола Гошкевичі за документами фонду Херсонського повітового відділу народної освіти / Наталя Макієнко // Константи. – 2006. – Вип. 12. – С. 125.

Сухомлиновим (1848–1926 рр.). Після скандального розлучення з чоловіком (процес тривав кілька років і набув чималого розголосу в Російській імперії), К.В. Гошкевич-Бутович одружується з В.О. Сухомлиновим 13 листопада 1909 р. Почесними гостями на весіллі були й Микола Михайлович Гошкевич та його дружина Ганна Грек-Гошкевич, які активно допомагали своїй кузині у справі розлучення⁸.

Того ж року В.О. Сухомлинов отримав призначення на посаду військового міністра Російської імперії. На новій посаді він спирається на своїх київських друзів, серед яких опинився й М.М. Гошкевич. За протекцією В.О. Сухомлинова він обійняв посаду столоначальника в Міністерстві торгівлі та промисловості Російської імперії, а згодом завідував навчальними закладами в системі цього міністерства. Слідом за донькою переїхала до Петербургу й К.О. Бакановська-Гошкевич.

Федір Васильович
Фабриціус

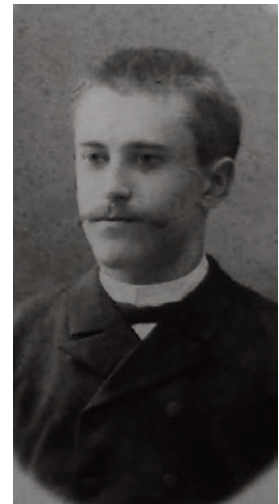

Ирина
Василівна
Фабриціус

Зі своїм батьком В.І. Гошкевичем К.В. Гошкевич зустрілася лише одного разу – в липні 1910 р., коли відвідала Херсон, однак родинних відносин між ними не склалося. Близькими ж до В.І. Гошкевича були його прийомні діти. Федір Васильович Фабриціус обрав кар'єру військового і до 1912 р. мав звання поручика. Ирина Василівна Фабриціус в 1900 р. з золотою медаллю II Херсонську жіночу гімназію, а в

1905 р. – Вищі Бестужевські Жіночі курси в Санкт-Петербурзі⁹. Протягом 1909–1912 рр. Ф.В. Фабриціус виконав десятки планів античних городищ і зробив для заснованого В.І. Гошкевичем Музею старожитностей безліч фото археологічних предметів. Під керівництвом В.І. Гошкевича він брав участь у багатьох розкопках на теренах Херсонської губернії та був його найближчим помічником. І.В. Фабриціус з 1913 р. виконувала обов'язки помічника зберігача Музею старожитностей¹⁰.

Сина та доньку мав і Л.І. Гошкевич. Це були Микола Леонідович Гошкевич (1895–1919 рр.), який у 1913 р. вступив до Університету святого Володимира, та Лідія Леонідівна Гошкевич (1898–1988 рр.).

Микола
Леонідович
Гошкевич

Таким чином, у 1917 р., коли на теренах Російської імперії розгорнулися революційні процеси, рід Гошкевичів можна поділити на кілька регіональних гілок та на чотири категорії за соціальним статусом. В регіональному аспекті Гошкевичі мешкали на таких теренах:

1. Херсон (брати М.І. Гошкевич, В.І. Гошкевич, Л.І. Гошкевич, М.І. Гошкевич та більшість їхніх дітей) – неформальним лідером цієї гілки можна впевнено назвати науковця В.І. Гошкевича.

2. Могильовщина в її дореволюційних межах (І.І. Гашкевич, його діти й онуки) – безумовним «патріархом» цієї гілки був І.І. Гашкевич.

3. Петербург (неформальна група, об'єднана навколо К.В. Гошкевич-Сухомлинової) – тут зосереджувалися найамбітніші представники роду які, не гребуючи морально сумнівними діями, прагнули ствердитися у середовищі російської імперської еліти.

⁸ Лурье Л. Я. Хищницы / Лев Лурье. – СПб: БХВ-Петербург, 2012. – С. 295.

⁹ Науковий архів Археологічних фондів Херсонського обласного краєзнавчого музею. – Жизнеописание Фабрициус Ирины Васильевны / Ирина Фабрициус, Екатерина Гошкевич. – 1983. – С. 3.

¹⁰ Костенко А. В. Херсонский Археологический музей и его «семейная история»... – С. 64.

II. Можновладці з роду Гошкевичів і «диктатура пролетаріату»

В квітні 1916 р., у розпал Великої війни, військового міністра Російської імперії В.О. Сухомлинова заарештували. Йому висунули звинувачення в злочинній недбалості, корупції та державній зраді. Його дружині доводиться вдатися до усіх можливих заходів для порятунку свого чоловіка. Так, поліцейське спостереження за квартирою Г. Ю. Распутіна зафіксувало понад 30 відвідувань його помешкання К.В. Гошкевич-Сухомлиновою. Серед відвідувачів одіозного «старця» у 1916 р. значиться й «Гошкевич Клавдія Олександрівна, 52 роки, дружина колезького асесора, мати дружини військового міністра Сухомлинової К. В.»¹¹ – це остання її згадка у відомих документах.

Ці клопотання виявилися ефективними: В.О. Сухомлинова відпустили з в'язниці під домашній арешт. Але після Лютневої революції його знову заарештували – ледь не першим серед царських посадовців. В серпні 1917 р. над подружжям Сухомлинових відбувся суд. Звинувачення в державній зраді, хоча й оголошене доведеним, багатьом видавалось непереконливим, але факти масштабної корупції повністю підтвердилися. В.О. Сухомлинова засудили до довічної каторги, але його дружину повністю виправдали. Втім, у в'язниці В.О. Сухомлинов перебував недовго: в березні 1918 р. нова більшовицька влада несподівано оголосила амністію. Після цього колишній військовий міністр емігрував до Німеччини, де прожив ще кілька років.

Тим часом К. В. Гошкевич-Сухомлинова намагалася вижити в революційному Петрограді. Відомо про її участь у спекуляціях цукром. Є дані (документально не підтверджені, але вірогідні) про її арешт і страту в 1919 р. більшовицькою «чрезвычайкою».

М.М. Гошкевича ще у 1916 р. було засуджено як співника В.О. Сухомлинова та заслано до Сибіру. Там він певний час працював викладачем математики, фізики та французьку мову в середніх навчальних закладах містечка Балаганськ Іркутської губернії, а згодом інженером в самому Іркутську (1919 р.). Зі встановленням радянської влади М.М. Гошкевич влаштувався на службу до

Іркутського губернського раднаргоспу як спеціаліст з ремонту та організації заводів легкої промисловості. Він мав усі підстави втати перемогу більшовиків, адже невдовзі зміг повернутися з Сибіру до свого батька в Херсон. Втім про відновлення колишнього соціального статусу вже не йшлося, лише про виживання за нових умов.

Востаннє М.М. Гошкевич та його батько М.І. Гошкевич згадуються у відомих документах в 1924 р. як співзасновники (разом зі своїм дядьком і братом В.І. Гошкевичем) Товариства дослідження Херсонського краю. Пошук матеріалів про їхню подальшу долю триває, але не маємо сумніву, що зі згоранням ліберального радянського експерименту (НЕП та «українізація») ними мали зацікавитися радянські репресивні органи.

Отже, після встановлення більшовицької «диктатури пролетаріату» ті з роду Гошкевичів, хто зміг раніше «пробитися на гору» втратили в підсумку набагато більше, ніж після попередніх скандальних судових процесів – не лише майно і свободу, але й саме життя.

III. Офіцери з роду Гошкевичів у боротьбі проти «червоних»

Позицію професійного офіцера російської армії та мобілізованих до неї юнаків, що пережили горнило Великої війни, можемо простежити на прикладі Федора Васильовича Фабриціуса та Миколи Леонідовича Гошкевича.

У 1915 р. або на початку 1916 р. Ф. В. Фабриціус, який, нагадуємо, ще до початку Великої війни обрав для себе шлях офіцера, потрапив у німецький полон. Поразка Німеччини звільнила його, але він не став осторонь від подій на Батьківщині. В роки Громадянської війни його ім'я зустрічаємо в списках командирів – на цей час він уже мав звання підполковника – «Добровольчої Армії» (під проводом А.І. Денікіна) та «Російської Армії» (під проводом П.М. Врангеля). Після поразки «врангелівців» у Криму в 1921 р. про його подальшу долю нічого не відомо – з однаковою вірогідністю він міг емігрувати, загинути в бою чи стати жертвою червоного терору. К.В. Гошкевич вважала, що її дядько загинув у 1919 р.¹², але підтвердженнь цього родинного переказу немає.

¹¹ Платонов О. А. Жизнь за царя (правда о Григории Распутине) / Олег Платонов. – СПб., 1995. – С. 145.

¹² Пиворович В. Б. Сохранить для будущих поколений (по воспоминаниям Е. В. Гошкевич о Херсонском городском музее древностей) / Виктор Пиворович // Наукові записки ХОКМ. – Херсон: Айлант, 2006. – С. 167.

Трагічно склалася й доля Миколи Леонідовича Гошкевича. В 1916 р. його мобілізували до діючої армії, а в роки Громадянської війни він також приєднався до «Добровольчої Армії» і в березні 1919 р. загинув у її лавах.

Але зроблений ними вибір не був самоочевидний. До його кола спілкування належали й люди, що воліли боротися за утвердження Української Народної Республіки. Доля М.Л. Гошкевича особливо цікава тому, що дозволяє відстежити парадокси усної історії. Наприкінці 1980-х рр. його сестра Лідія Леонідівна Гошкевич-Бахматова стверджувала журналістам, що її брат загинув у лавах Армії УНР під Крутами. В той же час реальні документи неспростовно свідчать про інше – М.Л. Гошкевич дійсно загинув у бою, але в бою загону «Добровольчої Армії» з червоноармійцями на Перекопі. При тому що теоретичну можливість стати бійцем Армії УНР М. Л. Гошкевич мав – він навчався на юридичному факультеті Університету святого Володимира разом з юнаками, що дійсно згодом полягли за УНР під Крутами.

Тобто йдеться про (свідоме чи ні) створення родинного міфу. Прикметно, що місцем загибелі М.Л. Гошкевича названо саме Крути – попри те, що насправді він загинув більш ніж через рік. Логічно було б (якщо припустити, що цей міф творився свідомо) назвати місцем його загибелі Поділля (де Армія УНР в той час реально вела тяжкі бої з червоними) чи взагалі уникати деталей, але названо знакову для національної історії подію.

Таким чином, представники роду Гошкевичів, які ще до падіння царату стали військовими, вирішили боротися за справу «єдиної неподільної Росії». Причиною тому можна назвати вплив «офіцерської корпорації» та вірність присязі у випадку Ф.В. Фабриціуса (у родині В. І. Гошкевича великоросійські настрої йому не могли прищепити) і вплив виховання у випадку М.Л. Гошкевича.

IV. Науковці з роду Гошкевичів в умовах радянізації суспільства

Найбільш яскравими представниками науки з роду Гошкевичів були В.І. Гошкевич та його прийомна донька І.В. Фабриціус.

Переїхавши до Херсона у 1890 р., В.І. Гошкевич паралельно з науковою діяльністю розпочинає видання щоденної газети «Юг»¹³ перший номер якої вийшов у 1898 р. Аналіз статей газети дає яскравий опис громадянської позиції головного редактора. З наростанням суспільно-політичної кризи в Російській імперії матеріали представлені в газеті стали більш радикальними щодо тогочасної влади. Багато уваги надається проблемам селянства, розвитку культури та історії. Особливо цікава позиція головного редактора щодо української мови та культури. На шпальтах газети можна знайти багато статей, присвячених цій темі, зокрема неодноразово друкувалися статті присвячені творчості Т. Г. Шевченка. Дослідницька діяльність вченого теж підтверджує його симпатію до української справи, а саме той факт, що найбільшим відділом Музею старожитностей був відділ Запорізької старовини. Є навіть спогади, що він найбільше його любив та розповідав про експонати так, що «яскраво поставала в уяві та доба, та слава козача, що не можна було перевести дихання. Він тоді ніби палав якимось дивним внутрішнім вогнем»¹⁴. Критика самодержавства і боротьба за лібералізм обходила видавцеві газети досить дорого. Він був під постійним негласним наглядом поліції.

З початку 1905 р. В.І. Гошкевич ще більше занурився в політичне життя. В цей же час в газеті все частіше зустрічається інформація про діяльність Конституційно-демократичної партії (кадетів). 27 жовтня 1905 р. на сторінках газети вийшла стаття «Програма конституційно-демократичної партії». Програма містила кілька пунктів: основні права громадян, державний устрій, місцеве самоуправління та автономія, суд, фінансова й законодавча політика, трудове законодавство та просвітницька діяльність¹⁵.

¹³ Юг. Ежедневная беспартийная, литературно-общественная газета. – Херсон, 1912. – 3 квітня.

¹⁴ Кармазіна Н. М. Дослідник старожитностей Півдня України: Віктор Іванович Гошкевич (1860–1928) // Наталя Кармазіна // Краєзнавство. – 2013. – №3. – С. 62.

¹⁵ Юг. Научно-литературная, политическая, сельско-хозяйственная и коммерческая газета. – Херсон, 1905. – 27 жовтня.

Подібно до інших партій кадети прагнули перебудувати суспільство. Висловлюючись за введення в Російській імперії загального виборчого права, свободи слова, друку, зборів, союзів тощо, вони наполягали на суворому дотриманні громадських та політичних прав людини¹⁶.

Доказом дійсного членства В.І. Гошкевича в партії кадетів була стаття від 16 листопада 1905 р. – в газеті було представлено результати зборів регіонального представництва конституційно-демократичної партії, які відбулися 13 листопада. За пропозицією Є.І. Яковенка, промовою якого розпочалося засідання, головою зборів було обрано В.І. Гошкевича¹⁷. Наприкінці засідання В.І. Гошкевича було обрано членом повітового комітету партії. На підтвердження того, що редакційна група газети на чолі з В.І. Гошкевичем не лише поширювала ідеї партії, а й була каталізатором до створення представництва в регіоні, є звіт представника тимчасового комітету, присвячений аналізу чисельності складу партії: «Партія в Херсонському повіті до моменту становлення звітності нараховувала більше 100 чоловік, із тих хто живе в Херсоні – 38 чоловік, головним чином земські службовці, землевласники та представники зі складу редакції газети Юг»¹⁸. Отже, з 1905 р. В.І. Гошкевич підтримував ідею створення на Півдні України регіонального відділення Конституційно-демократичної партії, як політичної сили, що з усіх загальноросійських партій найлояльніше ставилася до національних рухів.

Після початку розгортання на теренах України революційних подій В.І. Гошкевич припинив активну політичну діяльність, зосередившись на збереженні музею. З перемогою радянської

влади вчений зайняв позицію аполітичності, як він сам зазначив у своїй анкеті¹⁹ в 1922 р. В його особовій справі, також зазначається, що він «займає аполітичну позицію»²⁰. Але навіть в умовах тиску більшовицьких ідей В.І. Гошкевич не задекларував публічно підтримки більшовицької політики.

Вчений досить критично сприймав політику більшовиків у галузі культури в цілому і ленінський план монументальної пропаганди зокрема. Так його підпис стоїть першим серед тринадцяти представників херсонської і петербурзької інтелігенції, які підписали протест проти знесення пам'ятника Г.О. Потьомкіну. Втім, пам'ятник все одно знесли і замість нього поставили гіпсовий бюст Карла Маркса²¹.

В.І. Гошкевич був типовим представником тієї категорії дореволюційної наукової інтелігенції, яка і за радянської влади прагнула служити науці, вбачаючи в цій справі свій обов'язок перед народом²². Зважаючи на зв'язки і повагу до В.І. Гошкевича не лише в південному регіоні, а й поза його межами, його внесок у розвиток археології та краєзнавства, радянська влада нагородила його у 1922 р. званням Героя Праці. Протягом наступних сімдесяти років із вченого намагалися зробити саме цього «Героя Праці» радянської влади, яку він ніколи не підтримував.

В.І. Гошкевич пішов з життя 2 березня 1928 р. Вже через три роки в «Надніпрянській правді» було опубліковано статтю «Класові вороги в археологічному музеї», де відзначалося: «Херсонський державний історико-археологічний музей, через засміченість його штату, за 13 років пролетарської диктатури не тільки не

¹⁶ Кульчицька О. В. Громадські та політичні організації Півдня України в кінці XIX – на початку XX ст. в сучасній українській історіографії / О. Кульчицька // Південний архів. Збірник наукових праць. Історичні науки. – 2007. – Вип. 26. – С. 85.

¹⁷ Юг. Научно-литературная, политическая, сельско-хозяйственная и коммерческая газета. – Херсон, 1905. – 16 листопада.

¹⁸ Юг... – 16 листопада.

¹⁹ Державний архів Херсонської області, ф. р 413 (Херсонский уездный отдел народного образования уездного исполкома. 1922 р.) оп. 1, спр. 408 (Личное дело заведующего музеем древности Гошкевича Виктора Ивановича арк. 2).

²⁰ Там само

²¹ Водотика С. Г. Невтомний краєзнавець: Віктор Іванович Гошкевич / Сергій Водотика // Південний архів. – 1998. – № 6 – С. 77.

²² Там само. – С. 78.

прилучився до завдань соціалістичного будівництва, а навпаки – замкнувся в собі від пролетарської суспільності, а в деяких галузях навіть свідомо шкодив. У період громадянської війни музей був центром сховища майна поміщиків та білогвардійців, що повтікали за кордон...», «тому президія РСІ (Робітничо-Селянська Інспекція) визнала за потрібне оздоровити стан музею та негайно застосувати організаційні заходи до адміністрації музею»²³. «Оздоровити стан музею» вирішили, звільнивши з посади директора музею «родичку колишнього царського міністра В.О. Сухомлинова» та «дружину колишнього царського полковника І.І. Кономопуло» – І.В. Фабриціус – прийомну доньку В.І. Гошкевича. Ця стаття яскраво описує реальне ставлення більшовицької влади до спадку вченого.

Повертаючись до постаті І.В. Фабриціус, варто зауважити, що вона зайняла схожу з батьком позицію аполітичності. Але й це не врятувало її від репресій; вона лишалася антирадянським елементом для тогочасного режиму. Тому щоб уберегти свою доньку в майбутньому від переслідувань з боку радянської влади за її шляхетне походження І.В. Фабриціус просить В.І. Гошкевича удочерити 11-річну Катерину Іванівну Кономопуло, яка з цього часу офіційно носитиме ім'я Катерини Вікторівни Гошкевич.

В квітні 1931 р. І.В. Фабриціус звільнили з посади директора під час «чистки» за першою категорією – звільнені за першою категорією позбавлялися всіх прав на роботу та пенсію, мали бути виселені з квартир. До того ж реальною була загроза арешту органами НКВС. Таким чином, репресії влади припинили діяльність Херсонського історично-археологічного музею як наукового центру і змусили І.В. Фабриціус залишити Херсон та радикально змінити своє життя і напрямки наукової праці.

Отже, можна зробити висновок, що інтелектуали роду Гошкевичів після жовтневого перевороту зайняли позицію аполітичності. Але, зважаючи на походження і громадянську позицію, очевидно, що вони не підтримали прихід більшовиків до влади, й залишалися класово чужими елементами.

У. Священики з роду Гошкевичів перед обличчям богоборчої влади

Остаточна перемога радянської влади, що звела войовниче безвірництво до рангу однієї з засад державної політики, змусила людей релігійних, а особливо професійних священнослужителів, обирати одну з кількох можливих моделей своєї поведінки і своїх відносин з новим режимом. Це був шлях безкомпромісного заперечення співпраці з радянською владою і готовність до мучеництва за віру, шлях визнання нової реальності і пристосування до неї та, врешті, шлях авантюрної спроби скористатися з політичної ситуації заради оновлення релігійної організації. Залишалася й можливість еміграції закордон (але скористатися нею міг не кожен) і «внутрішньої еміграції».

У Православній Російській Церкві найточніше висловив концепцію «першого шляху» митрополит Петрограду Веніамін Казанський, страчений у 1922 р. «Дивними є міркування декотрих, можливо й віруючих пастирів (маю на думці Платонова) – треба зберегти живі сили, тобто заради них поступитися всім. Тоді навіть Христос? Не Платонові, Веніаміни чи інші рятують Церкву, а Христос. Та точка зору, на яку вони стають, загибель для Церкви, треба не шкодувати себе для Церкви, а не Церквою жертвувати заради себе. Зараз час суду. Люди й заради політичних переконань жертвують усім. Погляньте, як тримаються есери та інші. Чи ж нам, християнам, та ще й священикам, не виявити подібної мужності навіть до смерті, якщо маємо хоч скількись віри в Христа, в життя майбутнього часу?!»²⁴. Але для реалізації такого підходу у власному житті потрібна була непохитна віра і певність у правильності обраного шляху, а вони, як виявилося, були не в усіх священнослужителів.

На засуджений митрополитом Веніаміном шлях «збереження живих сил» та покори «канонічній» (формально легітимній) церковній владі став і священник херсонського собору Святого Духа Л.І. Гошкевич. Цікавою є його проповідь від 21 березня 1918 р. на євангельський текст про «розслабленого», зціленого Спасителем. Ця проповідь – яскравий приклад його уміння говорити між рядками: «Зараз усі ми знаходимося в безпо-

²³ Рудий Г. Я. Проблеми збереження музейної спадщини України: за результатами аналізу матеріалів республіканської періодики 1930-х рр. // Український історичний журнал. – 2010. – № 6. – С. 129.

²⁴ Священномученик Иосиф, митрополит Петроградский: жизнеописание и труды / сост. М. С. Сахаров и Л. Е. Сикорская. – М.: Братонез, СПб.: Кифа, 2011. – С. 8.

радному стані розслаблення – розслаблення фізичного, духовного морального і громадянського. Розслаблений не міг стояти – не можемо стояти і ми... Нехай нас спокушають безбожники, які заперечують віру, зневажають церкву, і не живуть за християнськими канонами – всі вони релігійно розслаблені... Євангельський розслаблений не міг рухатись і був прикований до ліжка. Хіба не те ж з нами, розслабленими громадянами, в розслабленій Росії?! І Росія, і всі ми, сердешні діти її, будемо повержені в прах, приковані до землі й не можемо зрушити з місця. Хіба не повержені ми зараз в прах перед нашими ворогами, які зроблять з нами що захочуть?»²⁵. У цих словах відчувається його емоційне неприйняття жовтневого перевороту, яке вже можна було вільно висловити в умовах перемоги УНР та Німеччини над більшовиками в Україні.

«Хіба не впали ми і не приковані до землі в очах перед Богом!? Хіба ненависна маса нашого руського православного народу не створила собі із землі якогось кумира, якому ми тільки і служимо, перед яким тільки і плазуємо ми... Хто з нас може сказати про себе, що він готовий в будь-яку хвилину вступитися за правду Божу, за віру православну, за перемогу євангельських заповідей. Чи є хтось, хто зможе піти в табір ворога і вступити в боротьбу, й протистояти до смертельної небезпеки?»²⁶. Ця проповідь фактично була заклик до непокори новій владі і несла в собі ідею боротьби проти радянського «кумира».

Однак, з перемогою більшовиків, офіційна російська ієрархія починає проводити гнучкішу позицію. Після смерті патріарха Тихона і арешту проводу «тихонівської» Церкви, митрополит Сергій Старгородський оприлюднює свою відому декларацію про вірність російського православ'я радянській владі. На позицію підтримки декларації (яку, наголосимо, більшість тогочасних священиків і вірних Православної Російської Церкви

засудили як «сергіанську срьєсь») став і Л. І. Гошкевич. З його вибору можна зробити певні ретроспективні висновки. На позиції «сергіанства» охочіше ставали священики, які бачили в православ'ї не лише християнське віровизнання, але й «російську віру», нерозривно пов'язану з політичним проектом «Великої Росії». Якщо припустити таке потрактування релігійності Л. І. Гошкевича, то можна пояснити і вчинок його сина, що став до лав російських «добровольців», і його власну лояльність до радянської влади, неодноразово задекларовану публічно. Типовою є його пізня проповідь, присвячена тридцятиріччю «Жовтневої революції» (1947 р.): «Свята наша Православна Церква святкує не лише свята Церкви, а й державні, які так і називаються державні свята або святами громадянськими (днями табельними). Ось до таких громадянських свят і відносять свято 30-ти річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції... Церква наша православна зібрала нас сьогодні, вислухати молитву про дарування сил духовних і фізичних нашій владі на благо нашої країни, Батьківщини, на благо тих хто живе в ній, щоб і ми всі жили тихо і спокійно у всякій благочесті і чистоті»²⁷.

Натомість до тих, хто був готовий ризикнути заради оновлення Церкви приєднався Іван Іванович Гашкевич-молодший, що успадкував батькову парафію в селі Огородня Гомельського повіту та став одним з провідників «обновленського» руху Гомельщини. В 1923 р. на території Гомельщини формується дві паралельні церковні структури – Гомельська єпархія («обновленців») та Гомельське вікаріатство («тихонівців»), в 1924 р. також реорганізоване в окрему єпархію (її основою стали консервативні парафії, що не прийняли обрядових новацій; цікаво, що Шерстин – місце служіння І. І. Гашкевича-старшого протягом 1862–1876 рр. – називається найреакційнішою парафією Гомельщини²⁸). Втім, за

²⁵ Проповідь отця Леоніда з приводу другого тижня Великого посту (21 березня 1918 р.) // Сімейний архів родини Леоніда Гошкевича. – Відділ рідкісних і цінних видань Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Олесея Гончара.

²⁶ Там само

²⁷ Проповідь отця Леоніда присвячена тридцятиріччю Жовтневої революції 1947 року // Сімейний архів родини Леоніда Гошкевича. – Відділ рідкісних і цінних видань Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Олесея Гончара.

²⁸ *Капба Е. А.* Православная Церковь на Гомельщине в 1920-е гг. / Евгений Капба // Материалы VI Международной молодежной научно-практической конференции, г. Пинск, 6 апреля 2012 г. Часть 1. – Пинск: ПолесГУ, 2012. – С. 141.

кілька років більшовицький режим, який волів спершу проводити щодо релігії політику зіштовхування протиборчих організацій, відчув себе достатньо сильним для остаточного викорінення «релігійного забобону». І.І. Гашкевич-мол. став однією з багатьох жертв оголошеної ВКП(б) «безбожної п'ятирічки» 1933–1937 рр.

Судячи з усього, шлях «внутрішньої еміграції» обрав Михайло Іванович Гашкевич. Відомий священнослужитель і депутат II Державної Думи, він після більшовицького перевороту не брав участі ні в громадській діяльності, ні в релігійній, провадячи в селі Огородня життя приватної особи.

Священнослужителі з роду Гошкевичів обрали принципово різні моделі поведінки. Це збереження «внутрішньої свободи» (М.І. Гашкевич), боротьба за оновлення Церкви (І.І. Гашкевич-молодший), боротьба за збереження формального

церковного обряду ціною покори богоборчій владі (Л.І. Гошкевич).

Таким чином, рід Гошкевичів/Гашкевичів не виступив в роки революційних трансформацій як єдине ціле – як і інші, знані й невідомі, роди України, Білорусі та Росії. «Рід розпадається, а клас стоїть», – виправдовує своє братовбивство червоноармієць Іван з роману «Вершники». На початку 1920-х рр. видавалося, що усі, хто став на бік радянської влади зробили вірний вибір і стали на бік переможця. Однак невдовзі виявилось, що більшовицькі вожді міркують не категоріями політичної лояльності чи політичних союзів, а доктриною класового походження. Відтак, навіть ті представники роду Гошкевичів, що не лише не виступили проти радянської влади, а й діяли в її інтересах, зазнали репресій чи утисків.

References

1. Vodotyka, S. H. (1998). Nevtomnyi kraieznavets: Viktor Ivanovych Goshkevich. *Pivdennyi arkhiv*, 6, 65–85. [In Ukrainian].
2. Honcharov, I. A. (1949). *Frehat Pallada*. Moscow: Hosudarstvennoe izdatelstvo heohrafycheskoi lyteratury. [In Russian].
3. Капба, Е. А. (2012). Pravoslavnaia Tserkov na Homelshchyne v 1920-e hh. Abstract of Papers '12: *Materiyaly VI Mezhdunarodnoi molodezhnoi nauchno-praktycheskoi konferentsyy*. (pp. 140–142). Pinsk. [In Russian].
4. Karmazina, N. M. (2013). Doslidnyk starozhytnosti Pivdnia Ukrainy: Viktor Ivanovych Goshkevich (1860–1928). *Krajeznavstvo: naukovy zurnal*, 2013, 3, 61–64. [In Ukrainian]
5. Kostenko, A. V. (2015). Khersonskiy Arkheolohicheskyi muzei y eho «semeinaia ystoryia»: semia kak set nauchnykh kommunykatsyi v muzeinom dele. Abstract of Papers '15: *Historyia Mahilëva: minulae i suchasnasts*. (pp. 59–65). Mogilev. [In Russian].
6. Kostenko, A. V. (2016). «Gashkevichi», a ne «Goshkevichi»: biloruska hilka vidomoho ukrainskoho rodu. Abstract of Papers '16: *Nove ta tradytsiine u doslidzhenniakh suchasnykh predstavnykiv suspilnykh nauk*. Kyiv. (pp. 12–15). [In Ukrainian].
7. Kulchytska, O. V. (2007). Hromadski ta politychni orhanizatsii Pivdnia Ukrainy v kintsi XIX – na pochatku XX st. v suchasni ukrainskii istoriohrafii, *Pivdennyi arkhiv. Zbirnyk naukovykh prats. Istorychni nauky*, (26), 84–90. [In Ukrainian].
8. Lourie, L. (2012). *Khyshechnytsy*. Saint Petersburg: BHV-Petersburg. [In Russian].
9. Makiienko, N. O. (2006). Mykhailo ta Mykola Goshkevichi za dokumentamy fondu Khersonskoho povitovoho viddilu narodnoi osvity, *Konstanty*, (12), 125–127. [In Ukrainian].
10. Pyvorovych, V. B. (2006). Sokhranyt dlia budushchykh pokoleniy (po vospomynanyiam E. V. Goshkevich o Khersonskom horodskom muzee drevnostei) / Viktor Pyvorovych, *Naukovi zapysky KOKM*, 162–168. [In Russian].
11. Platonov, O. A. (1995). *Zhyzn za tsaria (pravda o Hryhoryy Rasputine)*. Saint Petersburg. [In Russian].
12. Rudyj, G. Y. (2010). Problemy zberezhennia muzejnoi spadshyny Ukrainy: za rezultatamy analizu materialiv respublikans'koi periodyky 1930-h rr. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 6, 127–135. [In Ukrainian].
13. Sakharov, M. S. & Sykorskaia, L. E. (Ed.). (2011). *Sviashchennomuchenyk Yosyf, mytropolyt Petrohradskiy: zhyzneopysanye y trudy* (2011). Moscow: Bratonezh, Saint Petersburg: Kifa. [In Russian].